

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Архипової Тетяни Миколаївни
«Психосоціальні детермінанти агресивної поведінки підлітків»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 053 Психологія

Дисертаційна робота Архипової Тетяни Миколаївни на тему «Психосоціальні детермінанти агресивної поведінки підлітків» є важливим та актуальним дослідженням, яке сприяє поглибленню розуміння факторів, що впливають на розвиток агресивної поведінки у підлітковому віці. Проблематика агресії серед підлітків є однією з найбільш значущих для сучасної психології та соціології, оскільки вона має безпосередній вплив на формування особистості та адаптацію молоді в соціумі.

Актуальність дослідження не викликає сумнівів, оскільки агресивна поведінка підлітків є серйозною соціальною проблемою, що потребує системного аналізу та розробки ефективних методів попередження. Психосоціальні фактори, які досліджуються в дисертації, є ключовими для розуміння причин агресії серед підлітків, а також для розробки психологічних та соціальних стратегій її подолання.

У роботі детально розглянуті теоретичні аспекти проблеми, зокрема, значення соціальних умов, сімейних взаємин, впливу однолітків та медіа-контенту на формування агресивної поведінки. Авторка послідовно розкриває різноманітні психосоціальні детермінанти, що впливають на поведінкові реакції підлітків, включаючи психологічні, соціальні та культурні аспекти.

Емпірична частина дослідження є важливою складовою роботи, оскільки базується на аналізі великого обсягу даних, зібраних за допомогою методів анкетування, інтерв'ювання та спостереження. Це дозволяє не тільки підтвердити теоретичні висновки, але й виявити конкретні фактори, що

визначають рівень агресії у підлітків. У дисертації чітко окреслені стратегічні напрямки для корекції агресивної поведінки підлітків на основі психологічних та соціальних інтервенцій, що є важливим для практичної діяльності психологів, педагогів та соціальних працівників. Внесок роботи полягає також у розробці рекомендацій для сімей, шкіл та громадських організацій щодо запобігання агресії та забезпечення здорової соціальної адаптації підлітків.

Структура дисертаційної роботи є логічною та послідовною. У вступі чітко визначено мету і завдання дослідження, на основі яких побудована подальша структура роботи. Розділи роботи організовані так, що кожен етап дослідження логічно впливає з попереднього, що забезпечує цілісність і зрозумілість викладу матеріалу.

Наукова новизна дослідження Архипової Тетяни Миколаївни, присвяченого темі «Психосоціальні детермінанти агресивної поведінки підлітків», полягає в поглибленому аналізі та розкритті психосоціальних факторів, що детермінують агресивну поведінку в підлітковому віці, зокрема виявлені основні соціальні, психологічні та культурні аспекти, які сприяють формуванню агресії у підлітків. Автором була запропонована і підтверджена емпірично модель взаємодії психосоціальних факторів, що впливають на агресивну поведінку підлітків, а також виявлені типи підлітків з різними рівнями агресивності, що залежать від їхніх соціальних умов, сімейних стосунків та впливу однолітків.

В рамках роботи диференційовано і емпірично виділено основні психосоціальні чинники, що сприяють підвищенню рівня агресії, такі як соціальна ізоляція, стресові ситуації в родині, вплив медіа, проблеми в школі та середовище однолітків.

Також розкрито психологічні аспекти агресивної поведінки, зокрема, виявлені основні стилі реагування на стрес та конфлікти, а також типи соціальної адаптації підлітків, які мають різний рівень агресивності.

Практична значимість роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані для розробки та впровадження ефективних

психосоціальних інтервенцій, спрямованих на профілактику та корекцію агресивної поведінки підлітків у різних соціальних контекстах. Зокрема, отримані результати мають важливе значення для практичної діяльності психологів, педагогів, соціальних працівників та інших фахівців, які працюють з підлітками; а також у створенні тренінгу для корекції агресивної поведінки, спрямованого на розвиток соціальних та комунікативних навичок, на зниження рівня стресу та агресії серед підлітків.

Перший розділ дисертації «Теоретико-методологічне обґрунтування впливу психосоціальних чинників на агресивну поведінку підлітків» присвячено аналізу теоретичних аспектів проблеми агресивної поведінки підлітків, зокрема вивченню психосоціальних детермінантів, що формують її. Автором досліджується вплив соціальних і психологічних факторів, таких як сімейне середовище, соціальна ізоляція, роль однолітків, медіа-впливи та інші аспекти соціалізації, на розвиток агресії у підлітковому віці. Зокрема, розглядається агресивна поведінка як складний феномен, що зумовлений взаємодією індивідуальних, соціальних і культурних факторів, і її важливість для формування здорової адаптації підлітків у соціумі. У теоретичній частині роботи детально аналізуються існуючі підходи до вивчення агресії в психології, а також розкривається роль психосоціальних детермінантів у її розвитку, що дозволяє зрозуміти, як соціальні умови і психологічні механізми взаємодіють у формуванні агресивної поведінки. Відзначено, що сучасний підхід до вивчення агресії підлітків орієнтований на комплексне розуміння психосоціальних чинників як ключових у контексті профілактики і корекції агресії серед молоді.

У другому розділі «Методичне забезпечення дослідження психосоціальних детермінантів агресивної поведінки підлітків» автор викладає методологічні засади та конкретні методи, що використовуються для емпіричної перевірки теоретичних положень. Зокрема, описано основні етапи дослідження, обґрунтовано вибір психодіагностичних інструментів, які дозволяють ефективно діагностувати рівень агресії та визначити вплив психосоціальних чинників на її прояви. Розглянуто методи анкетування, інтерв'ювання, спостереження, а також

специфічні техніки для оцінки соціальної адаптації підлітків та їхніх взаємовідносин у родині та середовищі однолітків. Важливою частиною розділу є обґрунтування вибірки дослідження, що забезпечує репрезентативність і надійність отриманих результатів. Таким чином, дослідження охоплює достатньо широкий спектр психосоціальних детермінантів, що дозволяє робити обґрунтовані висновки щодо факторів, які сприяють або гальмують агресивну поведінку підлітків. Методи дослідження є цілком адекватними для досягнення поставленої мети роботи та дозволяють отримати надійні і достовірні дані для подальшого аналізу.

Узагальнення другого розділу логічно веде до переходу до наступного етапу дослідження, де вже будуть представлені конкретні результати емпіричних досліджень і аналіз отриманих даних щодо психосоціальних детермінантів агресивної поведінки підлітків.

У третьому розділі дисертації «Емпіричне дослідження психосоціальних детермінантів агресивної поведінки підлітків» досліджується взаємозв'язок психосоціальних чинників і агресивної поведінки у підлітковому віці. Підлітки були поділені на групи відповідно до рівня агресивності та психологічних особливостей. Було проведено пілотажне дослідження статевих відмінностей у прояві агресивної поведінки, що дозволило виділити специфічні риси, притаманні хлопцям та дівчатам у контексті агресії.

Аналіз пілотажного дослідження статевих особливостей агресивної поведінки підлітків дав можливість виявити відмінності в підходах до самовираження агресії в залежності від гендерної приналежності. Для подальшого аналізу були використані методики для виявлення усвідомлених і неусвідомлених особистісних особливостей підлітків, що дозволили більш глибоко оцінити внутрішні фактори, які можуть впливати на агресивну поведінку. Зокрема, було проведено соціальне опитування з метою виявлення різних форм агресії у дівчат і хлопців старшого шкільного віку.

Порівняльний аналіз результатів основного дослідження усвідомлених особистісних особливостей підлітків дозволив з'ясувати, що типи акцентуацій

характеру та рівень тривожності мають значущий вплив на рівень агресії. Виявлено, що підлітки з вираженими акцентуаціями та підвищеною тривожністю схильні до більшого прояву агресії, особливо в стресових ситуаціях.

Статистичний аналіз результатів емпіричного дослідження дозволив провести факторний аналіз головних компонентів, що сприяло більш глибокому розумінню психосоціальних детермінант агресивної поведінки в обох групах підлітків. Це дозволило виділити основні фактори, які впливають на формування агресії, та запропонувати корекційні заходи.

Враховуючи отримані результати, автором було розроблено програму психологічної допомоги підліткам, що спрямована на превенцію та зменшення агресивності. Програма включає методи роботи, спрямовані на розвиток емоційної стійкості, покращення соціальної адаптації, корекцію міжособистісних конфліктів та розвиток навичок конструктивної взаємодії.

Основні результати дослідження були опубліковані в 12 наукових працях, з яких 4 статті в наукових фахових виданнях, що входять до переліку, затвердженого МОН України, а 1 – у міжнародному науковому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз даних. 7 публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Логічним завершенням дисертаційного дослідження є обґрунтовані висновки, які відповідають поставленим завданням та становлять суттєвий внесок у розвиток теорії та практики психологічної науки. Отримані в ході дослідження результати можуть бути успішно використані при розробці спеціалістами психологічних тренінгів та корекційних програм, спрямованих на надання соціально-психологічної допомоги підліткам, що схильні до агресивної поведінки, а також для корекції та профілактики цього явища.

Акцентуючи увагу на високому науковому рівні дисертаційної роботи Архипової Тетяни Миколаївни, як в теоретичному, так і в практичному аспектах, слід відзначити кілька важливих моментів та висловити деякі побажання:

1. Застосовані психодіагностичні методики та використані для обрахування первинних даних статистичні методи аналізу не враховують у повній мірі

латентні змінні та опосередковані фактори, що мають вплив на агресивну поведінку та можуть розглядатися як її детермінанти. Цілком зрозуміло, що цей перелік може бути досить розлогим, тому підтримуючи погляд авторки на коло виділених нею детермінант та їх обґрунтування теоретико-емпіричним шляхом, залишається відкритим питання наскільки вичерпним є цей перелік.

2. Не дивлячись на розлогий перелік вивчених емпіричним шляхом детермінант, варто все ж було зосередитися у тому числі на визначенні та дослідженні соціокультурних чинників у контексті військового стану. Оскільки агресивна поведінка підлітків може мати специфічні особливості в умовах війни, варто було б глибше розглянути вплив таких факторів, як травматичний досвід, соціальна нестабільність, роль ЗМІ у формуванні агресивних настанов тощо.

3. Попри те, що у дослідженні проведено теоретико-методологічний аналіз значної кількості наукових джерел вітчизняних та зарубіжних авторів з проблематики дослідження, на мою думку, варто було б зупинитися на розгляді у контексті вивчення агресивної поведінки підлітка переживання ним відповідної вікової кризи та окреслити специфіку полідетермінованості агресивної поведінки підлітка з визначенням найбільш суттєвих, провідних детермінант.

4. У дослідженні не вивчено, як змінюється агресивна поведінка підлітків у різні періоди військового конфлікту. Наприклад, як первинний шок, довгострокові стресові ситуації або стабілізація ситуації впливають на прояви агресії підлітків. Такий напрямок дослідження є досить актуальним в умовах сьогодення.

Водночас висловлені зауваження не знижують загальної високої оцінки дисертаційної роботи, яка є зразком ретельного, змістовного і добре проведеного дослідження. Зроблені у роботі висновки мають значну теоретичну та практичну цінність. Особливо важливо підкреслити самостійність дослідження, авторське формулювання теоретичних засад роботи, оригінальність підходів та винахідливість у розробці поставлених завдань.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Дисертаційна робота Архипової Тетяни Миколаївни «Психосоціальні детермінанти агресивної поведінки

підлітків» є завершеною науковою працею. За актуальністю, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням отриманих результатів, обґрунтованістю наукових висновків, їх достовірністю, якістю оформлення відповідає вимогам нормативних актів щодо дисертацій, зокрема, «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44 зі змінами внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 року та № 502 від 19.05.2023 року, а її автор, Архипова Тетяна Миколаївна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
декан соціально-гуманітарного факультету
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

Оксана ВДОВІЧЕНКО

Підпис
засвідчує

